

Fás növényeink neveiről.

írta: *Magyar Pál*

Aki olykor-olykor kezébe vesz egy hazai, esetleg külföldi szakmunkát vagy folyóiratot, nem szólva arról, aki általában némi érdeklődéssel viseltetik a növénytan iránt, aki látja és érzi a szükségességét annak, hogy egyes növényeknek, szaktársaink szempontjából elsősorban fontos fáknek tudományos nevét is ismerje, mert hiszen az internacionális, általános érvényű — csodálkozva tapasztalja, hogy egyes legközönségesebb fafajainkat ma egészen másként hívnak, mint 20—30 évvel ezelőtt. Ha valamelyik kolléga kezébe veszi pl. hazai botanikus irodalmunk büszkeségének, dr. *Jávorka* Sándornak újabban megjelent s a csonka ország viszonyaira szabott kisebbik munkáját „*A magyar flora kis határozóját*”, sok fás növélynél legfeljebb csak a magyar névről tudhatja megállapítani, hogy tulajdonképen melyik fajról is van szó. *Jávorka* Sándor nagyobbik munkájában „*A magyar florá*”-ban megtaláljuk a szinonim neveket is, de ez a terjedelmesebb munka kevés kolléga birtokában van meg. Mint-hogy pedig a haladni akaró s fás növényeink iránt intenzívebben érdeklődő szaktársainknak multhatatlanul szükségük van fás növényeink tudományos nevének ismeretére, azt hiszem, nem végzek hiábavaló munkát akkor, amikor igyekszem rámutatni a fentjelzett névváltozások okaira s a kérdés mai állására.

A technika, a tudományos érintkezés nehézkesebb, fejletlenebb korában a tudományos elnevezések meglehetősen tarka képet mutattak. Egy-egy fajnak 2—3, vagy több neve is volt forgalomban, mert a botanikusok igen nehezen szereztek tudomást egymás munkásságáról s emellett nem kis szerep jutott a lokálpatriotizmusnak sem. Végül is belátták a helyzet tarthatatlanságát s minthogy a nomenklatura a szisztematikának, mint tudománynak lényegét nem érinti, maga nem tudomány, de a közérthetőségnek igen fontos eszköze, ezért az egységes nomenklatura alapelveit az időnkint összeülő nemzetközi botanikai kongresszusokon kialakuló kölcsönös megegyezés tárgyává tették. A legutóbbi, ezen a téren alapvető kongresszusok Bécsben (1905), majd Brüsszelben (1910) voltak.

Bennünket elsősorban a fajokra vonatkozó nomenklatura

érdekel. Minden fajnak kettős (biner) neve van, a génusz név s az azt melléknévi alakban követő fajnév, ami után rendszeren az illető fajt elnevező botanikus nevének kezdőbetűit találjuk, miket tévedések elkerülése végett szoktak kitenni. De mi a faj? A botanikusok majdnem úgy vannak vele, mint mi erdészek az „erdő”-vel. Benne élünk, dolgozunk s még sincs rá egy határozott, minden kétséget kizáró definíciónk. Ugyanígy van a növénytan a „faj” fogalmával. *Wettstein* a következőképen definiálja (*Handbuch der Systematischen Botanik*): „Fajnak jelölhető az egyedek azon összessége, amely minden, a megfigyelő előtt lényegesnek feltűnő jellegekben egymás és utódaik között megegyeznek”. Tehát a határok elmosódottak s meghatározásuk többé-kevésbé egyéni. Amit az egyik botanikus még varietasnak mond, ugyanazt a másik önálló fajnak minősíti, pl. a *vadkörte*t Linné s utána a nagy botanikusok közül C. K. Schneider, Ascherson a *Pirus communis* varietásának tekintik. Jelölése: *Pirus communis pyroster* L. Viszont Borkhausen faji rangra emeli s eszerint a vadkörte neve: *Pirus piraster* (L.) Borkh. (A zárójelben lévő (L. = Linne) névjelölés arra a botanikusra vonatkozik, aki a melléknévként szereplő faji nevet, a jelen esetben „piraster”-t először alkalmazta.) Ezt a nevet találjuk Jávorka határozóiban.

De ugyancsak sokszor bizonytalan a határ a génusz és a faj között. Példa erre a *Kutyabenge*: *Frangula alnus* Mill. (*Gard. Dict.* 1768.) Koch, Hegi, Jávorka a *Rhamnus*-szal szemben külön génuszként ismerik el, C. K. Schneider, bár jobbnak látja szintén a *Frangula*-t, mint külön génuszt venni, mégis mint algénuszt tárgyalja, viszont *Wettstein*, *Fritsch* stb. kitarának a „*Frangula*” „*Rhamnus*”-génuszba tartozó faji jellege mellett.

A két említett kongresszus követendő irányelvként mondta ki a *Linnéig* visszamenő *prioritás* tiszteletben tartását. De itt sincs szabály kivétel nélkül. Pl. a *kocsánytalan tölgyet* mindnyájan *Quercus sessiliflora* Salisb. (*Prodr. stirp. hort.* Chap. 392. 1796.) név alatt ismerjük, sőt a legkiválóbb botanikusok többsége (*Wettstein*, *Fritsch*, *Koch*, *Tuzson*, *Jávorka* stb.) a két kongresszus után is megmarad ezen név mellett, jöllehet a *Quercus sessilis* Ehrh. (*Beitr.* V. 161. 1790.) kétségtelen elsőbb-

ségi joggal bír fölötté s nem kisebb botanikusok fogadják el, mint C. K. Schneider és Ascherson. Mindebből pedig az tűnik ki, hogy a legkiválóbb botanikusoknak talán jelentősebb része azon az állásponton van, hogy egy általánosan használt nevet nem kell feltétlenül eldobni egy senkitől nem, vagy kevesek által ismert, vagy kétes értékű névvel szemben, amely véletlenül előbb született meg, de feledésbe ment, mielőtt ismertté lett volna.

Hogy a prioritás elve néha mennyire egyéni elbírálásban részesül, érdekes még rámutatnunk arra, hogy míg Ascherson a kocsánytalan tölgy esetében szigorúan a prioritás alapján áll, addig a *közönséges nyírnél* a botanikusok többségével szemben (C. K. Schneider, Wettstein, Fritsch, Jávorka, Tuzson stb.), akik a *Betula pendula* Roth (Teut. Fl. Germ. T. 405. 1788.) nevet fogadják el, megmarad a későbbi keletű *B. verrucosa* Ehrh. (Beitr. Natur. VI. 98. 1791.) mellett. Tehát Ascherson nem fogadja el a Roth-féle nevet azzal az indokolással, hogy a két fajról adott leírása (*Betula pendula* és *pubescens*) bizonytalan s nem von éles határt a két faj között. Szerinte az első kifogástalan leírást Ehrhart adta és Ascherson nem látja okát, hogy egy jó és régen elterjedt nevet kicseréljenek csak azért, mert valaki egy bizonytalan régibb nevet kiásott ("... und wir sehen auch hier keinen Grund, gute alteingebürgerte Namen und Charakterisierungen umzuändern, nur weil irgend jemand einen unsicheren älteren Namen ausgegraben hat." Ascherson—Graebner: Synopsis der Mitteleuropäischen Flora. IV. 392. 1908—1913.) Pedig nincs egészen igaza Aschersonnak, mert a *pendula*-jelző maga leírás nélkül is annyira jellegzetes a *közönséges nyírre*, hogy a név szinte kizár minden tévedést.

Vita tárgya a *kanadai nyár*, ami alatt minden valószínűség szerint két faj rejtőzik: az Európában általánosanabbban kultivált *Populus virginiana* és főleg csak nyugaton ültetett *Pop. deltoidea* Marsch. Feltűnő, hogy amíg Európában egész határozott különbséget tesznek a két faj között, addig az amerikai botanikusok összevonják őket azzal, hogy oly sok köztük az átmeneti alak, hogy mint két különálló fajnak az elterjedését sem tudják elválasztani egymástól, annyira egymásba olvadnak. Ezért célszerűbbnek tartják egy fajként tárgyalni. Jávorka szerint a *Pop. deltoidea* elsőéves hajtásai

karcsúbbak, vékonyabbak, mint a *Pop. virginianae*. Levelei ékválúak, míg a *Pop. virginianae* levágottak vagy lekerekítettek. Ascherson szerint a *Pop. virginiana* elsőéves hajtásai többé-kevésbé barnultak. Levélszélei rövidszőrűek.

A *Pop. deltoideae*val egyenlő korú és szinonimjának tartott *Pop. canadensis* Moench állítólag a *Pop. candicaus*-szal egyenlő, tehát mint teljesen bizonytalan név elvetendő.

Ugyanez lesz a sorsa Jávorka saját megállapítása szerint a határozóiban szereplő *Ailanthus altissima* (Mill.) Schwingle névnek is. Millernél (Gard. Dict. 1768.) *Toxicodendron altissimát* találunk, ami valószínűleg egészen más fajnak felel meg (*Rhus succedanea* ex kew. Index). Így bár a szigorú értelemben vett prioritás alapján az *Ailanthus altissima*, vagy az *Ailanthus cacodendron* (Ehrh.) Schinz et Thellung nevet kellene elfogadnunk, mégis az elsőt bizonytalansága miatt el kell vetnünk, viszont a másodikkal szemben is helyesebb a már régen közhasználatban lévő *Ailanthus glandulosa* Desf. nevet megtartani.

El kell búcsúznunk lassan az eddig közismert *Quercus pedunculata* Ehrh.-tól, melynek helyébe a *Quercus robur* L. lép. Linné első leírása (Spec. pl. 1. — 1753.) minden valószínűség szerint két fajra vonatkozik s csak később a Flora Suecicában (ed. 2. 340.) tekinti a *kocsányos tölgyet*, mint a *Quercus robur* típusát. Mivel a Ehrhart-féle *Qu. pedunculata* sokkal későbbi keletű (1789), a közben is állandóan ismert *Qu. robur*tal szemben nem tartható fenn. Az újabb szisztematikai munkák szerzői mind a *Qu. robur* L. nevet használják (Ascherson—Graebner, Schneider, Tuzson, Jávorka, Hegi stb.).

Nevet cserél nálunk a *Quercus robur* L. jellegzetes alakja a *tardissima* Simk., melynek helyét a *tardiflora* Tschern foglalja el, ugyancsak az elsőbbség jogán. A *késői tölgyet* illetőleg érdekes két párhuzamos jelenséget tapasztaltam. Köppen nagy munkájában (Geographische Verbreitung der Holzgewäse des europäischen Russlands) a következőket írja róla: „Ez az alak, úgy látszik, nagy elterjedtségnek örvend; sok erdész *Q. sessiliflorának* tartja és én hajlandó vagyok mindazon adatokat, amelyek (pl. Ledebour: Flora rossica, III. p. 590.) Keletoroszágra ezen utóbbi fajról adnak hírt, a *Qu.*

pedunculata ezen későn fakadó alakjára vonatkoztatni stb.” Azután felsorol egy csomó adatot, amelyek szerinte mind csak a késői tölgy előfordulására vonatkozhatnak. Ugyanígy én is 5—6 év előtt nagy csodálkozással hallottam a Qu. sessiliflorának békésmegyei több helyen való előfordulásáról. Utána jártam a hihetetlennek látszó értesülésnek, s csakugyan nem volt nehéz megállapítanom, hogy minden egyes adat szlavóniai makkból származó késői tölgyesekre vonatkozik, vagyis amit kocsánytalan tölgynek néztek, az minden esetben késői tölgynek bizonyult.

Külön kell megemlékeznem a nálunk széltében elterjedt *liciomról*, *ördögcérnáról*, melynek nevét tévesen ismerik *Lycium barbarum*-nak. Az igazi *Lycium barbarum* L. sokkal érzékenyebb a mi *liciumunknál* s ezért nem is ültetik. Ami nálunk közismert, az mindig a *Lycium halimifolium* Mill.

A továbbiakban csak felsorolom a prioritás alapján mindjobban elterjedőben lévő régibb, jogosultabb neveket (köztük a már tárgyaltaakat is), amelyeket az újabb szisztématikai munkák már legtöbbszörre elismernek. A magyar nevek Jávoroka nevei.

Abies alba Mill. (*A. pectinata* Lam. et D. C.) = *Jegenyefenyő*.

Betula pendula Roth (*B. verrucosa* Ehrh.) = *Közönséges nyír*.

Biota orientalis (L.) Endl. (*Thuja orientalis* L.) = *Kerti ciprus*.

Castanea sativa Mill. (*C. vesca* Gärtner.) = *Szelíd gesztenye*.

Evonymus vulgaris Mill. (*E. europaea* L. p. p.) = *Csíkos kecskerágó*.

Frangula alnus Mill. (*Rhamnus frangula* L.) = *Kutyabenge*.

Ioxylon pomiferum Raf. (*Maclura aurantiaca* Nutt.) = *Oszázs narancs*.

Laburnum anagyroides Medic. (*Cytisus laburnum* L.) = *Aranyeső*.

Larix decidua Mill. (*L. europaea* Lam. et D. C.) = *Vörösfenyő*.

Lycium halimifolium Mill. (L. barbarum auct. L. vulgare Dun.) = Ördögcérna.

Malus silvestris (L.) Mill. (Pyrus Malus var. silvestris L.) = Vadalma.

Pinus nigra Arn. (P. austriaca Höss.) = Feketefenyő.

Pirus piraster (L.) Borkh. (Pyrus communis L. p. p.) = Vadkörte.

Populus italica (Duroi) Moench. (P. pyramidalis Roz.) = Jegenyenyár.

Populus virginiana Fong. (P. canadensis auct.) = Kanadai nyár.

Quercus lanuginosa Lam. (Qu. pubescens auct. = Molyhos tölgy.

Quercus robur L. (Qu. pedunculata Ehrh.) = Kocsányos tölgy.

Tilia cordata Mill. (T. parvifolia Ehrh.) = Kislevelű hárs.

Tilia platyphyllos Scop. (T. grandifolia auct.) = Nagylevelű hárs.

Tilia tomentosa Mch. (T. argentea Desf.) = Ezüstlevelű hárs.

Ulmus glabra Mill. (U. campestris L. p. p.) = Mezei szil.

Ulmus levis Pall. (U. effusa Willd.) = Vénicszil.

Ulmus scabra Mill. (U. montana With.) = Hegyi szil.

Az itt fel nem sorolt fás növényeink neveiben nem történt változás.

Amint látjuk tehát, a minden tekintetben egységes nomenklatura egy nagymértékben megközelíthető, de végeredményben teljesen soha el nem érhető ideál, mert hiszen a szisztematikai egységek (faj, génusz) szűkebb, vagy tágabb fogalomértelmezése a botanikusok mindenkori tudásának, lelkiismeretes alaposágának és egyéni felfogásának függvénye, amik szabályokkal korlátozhatók, de amiket béklyóba verni mégsem lehet. A nomenklaturában ma mindenesetre a prioritás az a vezérelv, amelyhez egyes kivételes esetektől eltekintve lehetőleg mindenki alkalmazkodik. Minthogy pedig a fentemlített két kongresszus (bécsi 1905, brüsszeli 1910) óta az egész szisztematika nomenklaturájának a prioritás alapján való átdolgozása, eredményei-

nek közlése s a köztudatba átültetése nem történhetett egyik évről a másikra, ma éppen abban az átmeneti korban vagyunk, amikor ismerünk egy többé-kevésbé elterjedt és jogosult nomenklaturát s meg kell tanulnunk egy most már egységes alapelven felépülő másikat, amely meglehetősen sokban különbözik az általunk ismerttől.

Erdészeti irodalom és tudomány a XIX. századig.

Erdőtörténelmi tanulmány.

írta: *Nagypál István* erdőmérnök.

(Befejező közlemény.)

Az erdők eladása, elkótyavetyélése különben már a francia forradalom előtt ismeretes mentőkötél volt, ha birtokosa az adósságban, szükségben nyakig sülyyedt. Ugyanis a regalevilágban találunk már olyan rendeletet, melynek értelmében az erdőbirtokosnak a saját érdekében is kötelessége mindenben takarékosnak lenni, hogy „az inséges időben legyen néhány megtakarított garasa“. S mikor a szükség beköszöntésével magának az állam fejének sem volt megtakarított garasa; mikor a harcok, háborúk már mindent felemésztettek, akkor a figyelem az erdő felé irányult. Az lett a hitel alapja, néha a zálog, melynek ellenében a zálogbirtokos pl. csapatot állított a király zászlaja alá. S ha az a szerencsés idő nem ütött be, hogy az erdők visszaválthatók lettek volna, úgy az erdő utóbbi birtokosa, hogy pénzéhez jusson, vagy eladta, vagy gyökeres használat útján értékesítette. Erdőeladások különösen a francia háborúkat követő időben történnek, melyek azonban nemcsak a nagy pénzszükséglettel és a *Schmith*-féle közgazdasági maximákkal magyarázhatók, hanem azon törekvéssel is, mely a földműves számára — tekintettel a napoleoni háborúkat követő nagy éhínségre — minél nagyobb területet akart megnyerni. Ez időtájt (1819-ben) alakul ki *Cotta* tolla alatt a mezőgazdasági köztes használat elmélete, bár azt előtte 50 évvel *Duhamel du Monceau* már eléggé is-